

ОММАВИЙ МАДАНИЯТИ ТУШУНЧАСИГА ОИД ҚАРАШЛАР

Мурод Усмонов

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти Гуманитар фанлар факультети, Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими кафедраси магистранти

АННОТАЦИЯ

Бугунги кунда оммавий маданият нафақат замонавий жамиятнинг энг муҳим омили, балки гуманитар ва ижтимоий билимларнинг турли соҳалари - маданиятшунослик, тарих, фалсафа, социология ва бошқа кўплаб фанларда илмий ақс эттириш ва назария қилиш майдонига айланди. Ушбу мақолада оммавий маданият тушунчасининг мазмуни, моҳияти, ўзига хос хусусиятлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: маданият, оммавий маданият, глобаллашув, аксилмаданият, субмаданият.

ABSTRACT

Mass culture today has become not only the most important factor in modern society, but also a space for scientific reflection and theorizing in various fields of humanitarian and social knowledge - cultural studies, history, philosophy, sociology and many others. This article reveals the content, essence, specific features of the concept of mass culture.

Keywords: culture, mass culture, globalization, anticulture, subculture.

КИРИШ

Ҳар бир халқ, ҳар бир миллатнинг эртанги куни бугун вояга етаётган авлод тақдирини билан узвий боғлиқдир. Шу нуқтаи назардан айтганда, мамлакатимизда ўтган давр мобайнида маданий ҳаёт кечириши, маданий алоқаларнинг кенгайишига ҳамда бошқа мамлакатлар маданиятларининг ижобий томонлар билан бирга айрим салбий томонлари ҳам кириб келди. Бу, биринчи навбатда, Ўзбекистоннинг сўнгги ўн йил ичида бошидан кечирган янги ижтимоий моделнинг шаклланиши билан боғлиқ маданий ўзгаришлар билан белгиланади. Тарихий ривожланишнинг янги босқичига ўтган жамиятда оммавий маданиятнинг роли ва функциялари доираси сезиларли даражада ўзгариб бормоқда,

бу кўп жиҳатдан кадриятлар ташувчиси бўлган тарихий фаолият ушбу турдаги маданият субъектлари сонининг кўпайиши билан боғлиқ. Шунингдек, мафкуралар плюралиزمи мавжудлиги шароитида оммавий маданиятни ўзига хос ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида мутаносиб таҳлил қилиш зарурати айниқса долзарб бўлиб қолади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Айтиш керакки, маданият кишилиқ жамиятининг маънавий жабҳасини ташкил этувчи муҳим ижтимоий ҳодисадир. Оммавий маданият ҳодисаси тадқиқотчилар эътиборини оммавий маданият аниқ белгиланган чегараларга эга бўлишидан анча олдин ўзига тортган. Хусусан, Ж. де Маистре, Э. Бурк, Л.Г.А. Боналд, А. де Токвил асарларида маънавий ҳаётнинг оммавийлашуви феномени ва турли хил стереотипли артефактларнинг кенг тарқалишига олиб келадиган "бузилган тенглик" [6] нинг оқибатларини тушунишга ҳаракат қилинган.

Оммавий маданият ҳодисасини назарий тушунишга биринчи уринишлар XIX-XX-асрлар бошларига тўғри келади. Улар Г.Лебон[4], Г.Тард[5], З.Фрейд[7], Л.Н.Войтоловский[1] ва бошқа олимларнинг номлари билан боғлиқ бўлиб, улар оммавий маданият муаммосини фуқаролик жамиятини оммавий жамиятга айлантириш жараёни билан чамбарчас боғлиқ ҳолда кўриб чиқдилар.

XX-аср бошларида оммавий маданият муаммоси таҳлилида рус идеалист файласуфларидан И.А.Ильин ва Н.А. Бердяевлар "тенгсизлик фалсафаси"да маданият ва цивилизация ўртасидаги туб фарқ ҳақидаги позицияни илгари сурган. Уларнинг фикрича, оммавий маданият аслида демократик характерга эга, лекин муқаддасликдан холи, инсоннинг маънавий ривожланиши ва диний маърифатига хизмат қилмайдиган оммавий жамият маданияти тушунилади.

30-йилларнинг ўрталарида. XX асрнинг энг буюк мутафаккирларидан бири Х. Ортега й Гассет асарларида оммавий маданият таҳлил предметига айланади, у ўзининг "Омма кўзғолони" («Восстание масс») ва "Санъатнинг ғайриинсонийлашуви" («Дегуманизация искусства») номли мумтоз асарларида бу борадаги ҳодисага ўзининг назарий қарашлари ва ғояларни илгари суради. Унинг ғояларига кўра, оммавий маданият ижтимоий зинапояннинг энг юқори поғонасига кўтарила олишига ишончи комил, ўз хоҳиш-истаклари ва эҳтиёжларини энг муҳим деб биладиган, эстетик ва ахлоқий идеаллар мутлақ эстетик ғояларини ҳисобга оладиган оммавий шахс маданиятидан бошқа нарса эмас.

Иккинчи Жаҳон уруши даврида оммавий маданият муаммолари деярли ривожланмаган, аммо XX асрнинг 40-йилларидан бошлаб ғарб тадқиқотчиларининг диққат-эътибори объектига айланади. АҚШ, Англия ва бошқа мамлакатларнинг бир қатор университетлари ва илмий марказларида ушбу ҳодисани ўрганиш бўйича марказлар ташкил этилмоқда, муаммога оид кўплаб китоблар нашр этилиб, даврий матбуотда тизимли равишда ўрин берилмоқда.

Ҳозирги вақтда оммавий маданият муаммоси билан К.З. Акопян, А.С.Вартанова, В.Э. Василев, М.С. Галина, А. Генис, Г. Голишчан, И.В.Головачева, А.Б. Хоффман, Б. Гройс, Л.Д. Гудков, Л.Н. Дергунова, Б.В.Дубин, Э. В. Дуков, А.В. Захаров, Н.М. Зоркая, Я.Б. Иоскевич, М.М.Кузнецов, Н. Манковская, Н.Г. Мелников, Л.Ю. Одинокова, Э.А.Орлова, К.Э. Разлогов, Н.А. Руднев, Э.Г. Соколов, К.Т. Н. Теплиц, К.Т.Теплиц, О. Семенова, А.Я. Флиер, Т.В. Чередниченко, Э.Н. Шапинская, А.В. Шеико, А.М. Яковлева каби рус олимлари шуғулланмоқда. Ушбу тадқиқотчиларнинг оммавий маданият ҳақидаги ғоялари ўзининг ғоявий-услубий плюралиزم, маданий хилма-хиллик фактини постиндустриал жамият маданиятининг табиий ҳолати сифатида тан олиши билан ажралиб туради. Тадқиқотчилар оммавий маданиятнинг жанр ва турларига, унинг миллий шаклларига ҳам эътибор қаратадилар.

Мамлакатимиз олимларидан А.Қодировнинг «Оммавий маданият: таъриф, таҳлил, аксилтехнологиялар» номли асарида оммавий маданиятнинг салбий оқибатларини олдини олиш ва бартараф этиш усуллари, Ғарб «оммавий маданияти» ва унинг молиявий иқтисодий асослари каби муаммолари таҳлил этилади.

Тадқиқотчи Ш.Ғойибназаров «оммавий маданият»ни оммавий томошаларнинг келиб чиқиши билан боғлайди[2, 11].

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Маълумки, «оммавий маданият» муаммоларини ўрганишга замонавий дунёнинг ижтимоий-маданий, иқтисодий ва сиёсий тараққиёти ҳақиқати – оммавий маданият намуналари ва шаклларида кучли восита, канал сифатида фаол фойдаланаётган глобаллашув ҳам сабаб бўлмоқда. Оммавий маданият, бир томондан, жаҳон маданий маконининг интеграциялашувига, иккинчи томондан, миллий чегаралар ва этник-маданий ўзига хосликни йўқ қилишга ҳисса

кўшадиган универсал, шаблонли моделларнинг ўзига хос дирижёрдир. Шу муносабат билан оммавий маданиятнинг типологик хусусиятларини аниқлаш, улар асосида стандарт, умумбашарий қолиплар фаолиятининг умумий механизмини ва уларнинг шахс ва миллий маданиятларга таъсирини аниқлаш мумкин бўлади.

Хўш “оммавий маданият” нима? Унинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?

Оммавий маданият (ёки поп маданияти, оммавий маданият, кўпчилик маданияти) - бу замонавий жамиятда ҳукмрон бўлган кундалик ҳаёт, кўнгилочар ва ахборот маданиятидир[9]. У оммавий ахборот воситалари (жумладан, Интернет, телевидение, радио), спорт, кино, мусиқа, оммавий адабиёт, тасвирий санъат ва бошқалар каби ҳодисаларни ўз ичига олади. Шу билан бирга оммавий маданиятнинг мазмуни аҳолининг аксарият қисми ҳаётини ташкил этувчи кундалик воқеалар, интилиш ва эҳтиёжлар билан белгиланади.

“Оммавий маданият” атамаси 1940-йилларда Макс Хоркхаймер ва Дуайт Макдоналднинг телевидениени танқид қилиш ҳақидаги матнларида пайдо бўлган ва Франкфурт социология мактаби вакилларининг асарлари туфайли кенг тарқалган.

Оммавий маданият деб берилган маданиятнинг бош оқимиға кирувчи ғоя, нуқтаи назар, кўрсатма, мем [8], имиж ва бошқа ижтимоий феноменлар тўпламиға айтилади. XX-аср ўрталаридан бошлаб оммавий маданиятга оммавий ахборот воситалари кучли таъсир ўтказа бошлади.

Оммавий маданият кўпинча кенг аҳоли қатламиға хуш келиши учун соддалаштирилган ва аҳамиятсиз мавзуларға берилган, деб қаралади. Натижада оммавий маданият динчи ва контрмаданиятчилар томонидан юзаки, истеъмолпараст, сенсуалист ва бузук, деб танқид қилинади.

Айтиш мумкинки, фалсафий жихатдан “оммавий маданият” аслида “аксилмаданият” ёки “субмаданият” ҳисобланади. Оммавий маданият, “анъанавий инсон маданиятиға, унинг кадриятлари ва қонунлариға зид, гоҳида эса ундан бегоналашган, бузғунчи маданиятдир” [3, 23]. Дарҳақиқат, XX асрнинг 60-йилларида авж олган “ҳиппи”лар маданияти, аксилмаданиятнинг юзаға келиши ва оммалашуви, Африка қабилавий ҳаётида ўрин олган анимистик ва тотэмистик табиатдаги ритуал рақслар Ғарб маданиятиға экзотик, бетакрор ғайриодатий кўнгилочар рақслар сифатида кириб келди, оммалашди. Хусусан, 70-

йилларда бағоят оммалашган машхур “Бону М” эстрада гуруҳи репертуари асосан афроамерикача рақс ва кўшиқ жанрига асосланган эди.

Гносеологик жиҳатдан “оммавий маданият”га нисбатан кенг маънода эса “сотиладиган ва оммавий талаб бўлган барча нарса оммавий маданиятдир”[2, 14]. Бундай қарашни кўпчилик ёқлаб чиқишади.

Оммавий маданият нима билан тавсифланади? Оммавий маданият - бу кенг омманинг дидига мослаштирилган, техник жиҳатдан кўп нусхалар шаклида кўпайтириладиган ва замонавий коммуникация технологиялари ёрдамида тарқатиладиган маданиятдир.

ХУЛОСА

Умуман олганда, оммабоп маданият паст сифатли ва содда шаклда, хоҳ эстрада, хоҳ оммабоп теледастурлар, хоҳ эстрада адабиёти, ҳаттоки ижтимоий тармоқлар тили билан ажралиб туради. Менимча, уларнинг барчаси ўзига хос эмас ва асрлар давомида яшаб келаётган ва инсониятга хизмат қиладиган ҳақиқий маданий кадрларидан жуда узоқдир. Оммавий маданият қисқа умрга эга, тезда модага айланади ва унга талаб ҳар доим жуда юқори бўлишига қарамай, тезда эскиради. Бу жамиятнинг бунёдкорлик салоҳиятини бойитишга хизмат қилмайди ва фақат эстрада маданияти маҳсули билан “озикланадиган” жамиятнинг таназзулига олиб келади.

REFERENCES

1. Войтоловский Л.Н. Очерки коллективной психологии. В 2-х частях. 4.1. Психология масс. М.-П., [1923]-25.
2. Ғойибназаров Ш. «Оммавий маданият». – Т.: «Ўзбекистон», 2012. -14-б.
3. Қодиров А. Оммавий маданият: таъриф, таҳлил, аксилтехнологиялар. – Тошкент: «Fan va texnologiya», 2017. –Б.23.
4. Лебон Г. Психология народов и масс. - СПб., 1995.
5. Тард Г. Законы подражания. СПб., 1892; Тард Г. Публика и толпа. Киев, 1913.
6. Токвиль А. Демократия в Америке. - М.: Прогресс. Литера, 1994.
7. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого «Я» // Фрейд З. Избранное. Кн.1. М., 1990.
8. Memes in popular culture“. Oracle Thinkquest. Qaraldi: 1-may 2021-yil. Arxivlandi, 2022-05-12. Wayback Machine saytida.
9. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

10. Гаффарова, Г., & Абдуллаева, М. (2020). Тасаввуфнинг когнитив тизими замонавий фалсафа призмасида. *Academic Research in Educational Sciences*, 1(3), 102-114.
11. Gaffarova, G.G.; Jalalova, G.O. (2021). Human capital as the basis of society development. *ISJ Theor. Appl. Sci.*, 4, 455–460.
12. Makhmudova G., G'afarova G., Jalalova G. (2020). O'zbekistonda islohatlar jarayonini tahlil etish va amalga oshirishning konseptual-falsafiy metodologiyasi. 176 b.
13. Gaffarova G.G, Saydaliyeva N.Z. (2020). The influence of social networks on youth thinking and activity. *JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*. 6 (5), 105-108.

